Een Delftse school op Grieks avontuur

TRANEN VOOR AXION ESTI

Kees Mijnten

Hier: een statige rooms-katholieke kerk op een zonnige zondagmiddag, in het hartje van Delft. Het publiek zit aandachtig, maar beleefd anderhalf uur in de keiharde, houten bankjes. Pas na afloop een warm, spontaan applaus. Daar: een overdekt terras van een taverna, in Mycene. Na enkele strofen blikken van herkenning en bewondering. Enthousiast meezingende en meeklappende mensen. Na afloop vochtige ogen en omhelzingen door het publiek, bloemen van de burgemeester en de dorpsbewoners.

Delftse Courant: **'Wie zich verdiept in de muziek begrijpt in één klap waarom *Axion Estí* nog nooit in Nederland is uitgevoerd. Het is een lastig stuk, dat de uitvoerder weinig houvast biedt. Dat met name het koor af en toe aarzelde bij de inzetten, is dan ook niet verwonderlijk.'**

Twee totaal verschillende werelden, opgeroepen door het koor en orkest van het Stanislascollege, een Delftse middelbare school. Wat begon als een geintje op een zonnige middag tussen enkele leraren, groeide uit tot een muzikaal hoogtepunt. Onder leiding van dirigent en muziekdocent Ad van Unen stortten koor en orkest zich op *Axion Estí* ('Het Is waardig' of 'Lof zij'), het ontroerende maar verduveld moeilijke volksoratorium met verzen van Odysséas Elytis, op muziek gezet door Mikis Theodorakis.

Ieder vrij uurtje werd er geoefend door koor en orkest, in totaal meer dan honderd (oud-)leerlingen, docenten, medewerkers en ouders. Zelfs de pauzes op school werden gebruikt voor tekstrepetities. Andrea Russel, sopraan en leerlinge van het gymnasium: 'Ik kende door het Oudgrieks wel het alfabet, maar verder was het gewoon de fonetische tekst uit je hoofd leren. En dan in de pauze oefenen. Dat viel niet mee, want soms had je het uur erna een proefwerk. Dan zat je met de tekst én je schoolboek voor je. Trouwens, de leraren deden nooit mee, die wilden gewoon hun pauze houden.'

Het muziekstuk werd drie keer in Nederland opgevoerd en het enthousiasme was zo groot dat de stoute schoenen werden aangetrokken en een tournee met maar liefst drie concerten in Griekenland werd georganiseerd. Het Stanislascollege gaat al zo'n twintig jaar met vijf gym een week naar Griekenland en besloot dat nu met koor en orkest te doen. Voor velen een eerste kennismaking met het land en de bewoners, nadat zij maandenlang driftig hadden geoefend op de Nieuwsgriekse teksten en de ingewikkelde notenreeksen. Madelien Verheij, violiste en concertmeester van het orkest, vertelt hoe groot de animo was: 'Precies een week na ons verblijf in Griekenland waren de eindexamens. Toch is iedereen meegegaan en alle leden van het orkest en koor, die examen moesten doen, zijn geslaagd.'

Rebétika

Axion Estí is het levenswerk van de Griekse winnaar van de Nobelprijs voor de literatuur Odysséas Elytis (1911), die de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende burgeroorlog in Griekenland in 1959 verwoordde in poëzie van uitzonderlijk hoog niveau. Mikis Theodorakis (1925) werd gegrepen door dit epos over de cultuur, het landschap en de strijd om het bestaan van Griekenland en voorzag dit symbool-van-nationale-gevoelens van muziek. Met daarin elementen van alle muzikale genres, zoals de dhimotiká en de rebétika. Als eerbewijs van het verleden van Griekenland voor de huidige samenleving.

Koor en orkest van de Delftse school waren al eerder uitdagingen niet uit de weg gegaan. Zo waagden zij zich al aan de *Carmina Burana* van Carl Orff. Dirigent Ad van Unen vond in het nog nooit in Nederland uitgevoerde *Axion Estí* een nieuwe uitdaging. 'Ik kende het stuk niet, er was niet eens een cd van, pas later kregen we vanuit Griekenland een plaat. Ik heb op het Repertoire Informatie Centrum in Utrecht voor het eerst de noten gezien. En toen werd wel duidelijk dat het voor het koor heel zwaar zou worden want er zitten hele snelle passages in. Achteraf is het fantastisch dat het allemaal gelukt is, de mensen stijgen boven zichzelf uit. Met zo'n moeilijk stuk hebben ze een niveau gehaald, dat eigenlijk niet mogelijk is'.

Docent klassieke talen Hans Verheij, tevens bedreven in het Nieuwgrieks en fervent Hellas-reiziger, stond gelijk in vuur en vlam toen hij van de plannen hoorde. Direct wist hij iedereen te stimuleren. Hij verzorgde de vertaling voor het programmaboekje en nam als tenor een solo-partij voor zijn rekening. In het kader van de Europese eenwording kwam onder het motto 'Naar een ver land vrij van rimpels trek ik nu' (*Axion Estí*, lied 14) een nog wilder plan op tafel: uitvoering in Griekenland zelf.

Bouzouki

Toen de knoop was doorgehakt kwam er een complicatie: het oratorium vereist de inzet van bouzouki's op hoog niveau. Die spelers waren niet zomaar voorhanden. Hans Verheij boorde zijn Griekse contacten aan en wist Michiel Koperdraat, muzikaal leider van het Groningse *Ano Kato*, voor zijn plannen te winnen. Dirigent Van Unen: 'Die was meteen enthousiast en heeft ook veel moeite gedaan om de partijen in te studeren en de andere mensen bij elkaar te krijgen.' Michiel schakelde Takis Sideris uit Utrecht in en het 'Griekse' deel van het orkest was geregeld. Samen oefenden zij een weekeind nadat de school al vele maanden bezig was. Klarinettiste Anne-Geertje de Groot: 'Toen begon het echt te leven en werd iedereen pas echt enthousiast. Toen sloeg de vlam in de pan.' De hele ploeg was toen gereed voor de Hollandse en de Griekse tournee. De Groningse en Griekse bouzoukispelers werden vrienden voor het leven van de Delftse schoolgemeenschap.

Patris: **'Nadat zij het publiek op verscheidene plaatsen in Griekenland hadden betoverd, betoverden ze ook de mensen die gisteren het Kastro vulden. De perfecte orchestratie en de onderlinge afstemming van koor en orkest alsmede de aandacht voor het detail resulteerden in een getrouwe en geloofwaardige weergave van het werk. Een voorbeeld voor de eenwording van Europa, dit muzikale evenement en de inzet van kinderen uit beide landen.'**

Eleftherotypia: 'De toeschouwers keken elkaar verrast aan. In het Grieks? Waar hebben ze dat geleerd? Wie zijn dat? Hun verbazing ging over in een bewonderend gefluister en spontaan applaus dat herhaaldelijk het concert onderbrak, bij het horen van de duidelijk verstaanbare verzen uit de monden van de Nederlanders of van de klimmende klanken van bouzouki's en violen.'

De Griekse tournee werd mede mogelijk door de medewerking van de leraren en leerlingen van het Eerste Lyceum van Amaliada en van het Zevende Gymnasium van Chaïdari, die voor gastgezinnen en optredens zorgden. De toer bracht de Delftenaren van de concertzaal Ánixi in Chaïdari en een taverna in Mycene naar het Venetiaanse fort Chlemoutsi in Amaliada. De taverna was als plaats van optreden te danken aan de eigenaar, die spontaan te hulp kwam toen het geplande optreden door allerlei bureaucratisch gezeur van de gemeente Argos de mist in dreigde te gaan.

Affiches en geluidswagens zorgden voor publiek. De zalen vergden soms wat improvisatievermogen. In Chaïdari wachtten 110 man koor en orkest een uur omdat op de afgesproken tijd er niemand was om de deur van de concertzaal te openen. Binnen zag alles er piekfijn uit; alleen was er nergens een stoel voor de zeventig orkestleden te vinden. Na een staande repetitie kwamen ook die te voorschijn. En de les was geleerd: in Griekenland komt alles op het nippertje.

De concerten zelf waren een hele ervaring, vooral voor de leerlingen, die voor het eerst in het geboorteland van 'hun' oratorium waren. Hoornist Paul Stolwijk: 'Allemaal mensen gingen meeklappen, dat waren we helemaal niet gewend. En ze liepen gewoon door de zaal heen en weer, een beetje kletsen. En veel mensen kwamen te laat binnen. Maar dat is normaal, hebben we later gemerkt.'

Politiek

Ad van Unen: 'Naarmate de concerten vorderden kwam het enthousiasme bij het publiek. Het was niet zo dat ze vanaf het begin reageerden in de trant van: fantastisch, Hollanders die onze muziek uitvoeren. We moesten er echt voor vechten. Na een aantal delen kwam de sfeer er echter goed in.' De reacties na afloop waren zonder uitzondering positief. Er moesten zelfs handtekeningen worden uitgedeeld. Hans Verheij: 'De reacties waren ook heel emotioneel. Tijdens een van de concerten ging een oude man uit het publiek meezingen bij de microfoon. En er waren mensen, die kwamen vertellen dat ze deze stukken in de jaren '60 en '70 zongen en toen van de politie klappen kregen, want dat was in die tijd verboden muziek. Dus die emotie was heel begrijpelijk.'

Ook de politiek bleef niet buiten beeld. Waar de Hollanders in hun speciale *Axion-Esti*-t-shirts ook kwamen werd hen er fijntjes op gewezen dat ons land wat betreft de zaak Macedonië volkomen fout zit en meer moest doen om Griekenland te steunen. Anne-Geertje de Groot: 'Ook in de gastgezinnen hebben we daar hele discussies over gehad. Daar waren de contacten heel leuk. Toen we weggingen stond iedereen te huilen, terwijl we er maar vier dagen waren geweest.'

Inmiddels hebben de Griekse en Nederlandse PTT al een aardig kapitaaltje verdiend aan de uitgewisselde brieven.

Alle Griekse symbolen van de oudheid (van Akropolis tot Olympia) werden tijdens de tournee ook met een bezoek vereerd. In de grafkelder van Atreus in Mycene werd zelfs een deel van het oratorium met een wel heel bijzondere akoestiek gezongen. De toeristen kregen daarmee een apart extraatje. Andrea: 'Dat was schitterend, want op school krijg je al jarenlang die mythologische verhalen en nu kwamen we bij de ruïnes waar die verhalen zich afgespeeld zouden hebben. En we hebben bijvoorbeeld op het dorpsplein van Náfplion van een Grieks meisje met z'n allen de sirtaki geleerd met begeleiding van onze eigen bouzoukispelers. En de gekste ervaring? Dat je het toiletpapier niet door mocht spoelen...'

Kritisch

De allerlaatste uitvoering, bedoeld om de Maria van Jessekerk aan geld voor nieuwe gebrandschilderde ramen te helpen, bewees dat de vele repetitie-uren niet voor niets waren geweest. Mijn verwachtingen waren niet hoog gespannen: ach, leuk dat ze zo enthousiast bezig zijn, niet te kritisch luisteren. Maar die houding liet ik snel varen: koor en orkest bleken uitstekend ingespeeld. Het oratorium is een zwaar en zwaarmoedig stuk (geheel in mineur) in een traag, slepend tempo maar met uiterst snelle zang- en spreekpassages voor het koor. Die kwamen er opvallend goed uit (Andrea Russel: 'Daar hebben we voortdurend onze tong over gebroken').

Het orkest wist het stuk echt te laten leven en de Nieuwgriekse teksten bleken goed verstaanbaar. Al zorgt een klassiek geschoolde stem er meestal voor dat die verstaanbaarheid in de solostukken veel minder is: een handicap, waarmee bariton Remko Nitschelm (oud-leerling) ook kampte. Maar een prima programmaboekje met dito vertaling door Hans Verheij vergoedde veel. Twee docenten (Fred van Geest en — daar-is-t-ie-weer — Hans Verheij) leken als solerende tenors zo uit een sfeervolle taverna met door ouzo gesmeerde stemmen weggelopen te zijn. De neiging om mee te klappen of zelfs mee te dansen tijdens sommige tussenstukken was groot. Maar Griekse danspassen tussen Delftse kerkbanken misstaan. De afgedwongen toegiften na de anderhalf uur durende uitvoering waren terecht.

De tournee is afgelopen, volgend jaar staat een Engels stuk op het programma. Hans Verheij: 'Maar de klassieke inspiratie heeft echt toegeslagen. De leerlingen draaien allemaal bandjes met Griekse muziek. En in ieder geval kent het stuk voor het volgend seizoen een thema met als titel *The Return Of Odysseus*.' Zijn dochter Madelien, na de zomer studente klassieke talen, tot slot over het oratorium: 'Een enorme uitdaging. Al zijn er nog steeds stukken, die ik niet echt mooi vind. Daarvan denk ik nu nog: wat een geplinkplonk.' ❖

ΜΕ ΤΟ ΛΥΧΝΟ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΥ

Με το λύχνο του άστρου – στους ουρανούς εβγήκα
Στο αγιάζι των λειμώνων – στη μόνη ακτή του κόσμου
Πού να βρω την ψυχή μου – το τετράφυλλο δάκρυ!
Πού να βρω την ψυχή μου – το τετράφυλλο δάκρυ!

Τα κορίτσια μου πένθος – για τους αιώνες έχουν
Τ' αγόρια μου τουφέκια – κρατούν και δεν κατέχουν
Πού να βρω την ψυχή μου – το τετράφυλλο δάκρυ!
Πού να βρω την ψυχή μου – το τετράφυλλο δάκρυ!

MET DE STER ALS LANTAARN

Met de ster als lantaarn – trok ik het hemelruim in
Naar de kilte van de weiden – naar de enige kust van de wereld
Waar mijn ziel is te vinden – de traan die geluk brengt!
Op zoek naar mijn ziel – het klavertje vier van mijn tranen!

Mijn meisjes dragen rouw – al eeuwen lang
Mijn jongens houden geweren – omklemd en zij weten niet
Waar mijn ziel is te vinden – de traan die geluk brengt!
Op zoek naar mijn ziel – het klavertje vier van mijn tranen!

Lied 5 uit het middendeel van de *Axion estí* overgenomen uit het programmaboekje van de Delftse uitvoering. Een volledige vertaling van Odysséas Elytis' gedicht is verschenen onder de titel Odysséas Elýtis, *Lof zij - Axion estí*, vertaling Andriëtte M. Stathi-Schoorel en Hero Hokwerda, Amsterdam 1991 (Bert Bakker).